

ABDURAUF FITRATNING ABULFAYZZXON FOJIASINI O‘RGANISHDA MUAMMOLI TA’LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH**Gulnozaxon Xolmatova Izzataliyevna***Namangan davlat pedagogika instituti o‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi magistranti*

Annotatsiya: Mazkur maqolada jadid adabiyotining yirik namoyandasi Abdurauf Fitrat tomonidan yaratilgan “Abulfayzzxon” fojiasini o‘rganishda muammoli ta’lim texnologiyasidan foydalanish masalalari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Asarda tarixiy shaxs va davr talqini, dramatik konfliktlar, ijtimoiy-siyosiy g‘oyalar muammoli vaziyatlar asosida o‘quvchilarga yetkazish yo‘llari ko‘rsatib beriladi. Muammoli ta’lim texnologiyasi orqali o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashi, tarixiy-badiiy tafakkuri, matnni tahlil qilish kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlari yoritiladi. Maqolada muammoli savollar, vaziyatli topshiriqlar va bahs-munozara asosidagi yondashuvlar misollar bilan asoslanadi.

Kalit so‘zlar: Abdurauf Fitrat, Abulfayzzxon, jadid dramaturgiyasi, muammoli ta’lim, adabiy ta’lim, dramatik asar, tanqidiy fikrlash.

Kirish

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan sharoitda ta’lim tizimi oldiga bilimni tayyor holda berishdan ko‘ra, o‘quvchilarda mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirish vazifasi qo‘yilmoqda. Ayniqsa, adabiy ta’lim jarayonida badiiy matnni chuqur anglash, muallif pozitsiyasini tahlil qilish, tarixiy va ijtimoiy kontekstni baholashga yo‘naltirilgan yondashuvlar alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois zamonaviy pedagogik texnologiyalarni adabiyot darslariga tatbiq etish bugungi ta’lim amaliyotining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

O‘zbek jadid adabiyoti namoyandasi Abdurauf Fitrat ijodi, xususan, uning dramatik asarlari milliy adabiyotimizda tarixiy ong, siyosiy tafakkur va ijtimoiy mas’uliyat g‘oyalarini yuksak badiiy darajada ifodalaganligi bilan ajralib turadi. Fitrat dramaturgiyasi nafaqat adabiy-badiiy qiymati, balki tarbiyaviy va ma’rifiy ahamiyati bilan ham muhimdir[1]. Uning “Abulfayzzxon” fojiasi tarixiy shaxs taqdiri orqali jamiyat tanazzuli, hukmdor mas’uliyati, siyosiy loqaydlik va ijtimoiy inqiroz kabi muammolarni yoritadi.

Mazkur asarni o‘rganish jarayonida o‘quvchining faqat syujet voqealarini o‘zlashtirishi yetarli emas. Asarning g‘oyaviy-badiiy mohiyatini anglash, tarixiy voqelikka muallif munosabatini aniqlash, dramatik konfliktlarning sabab va oqibatlarini tahlil qilish o‘quvchidan yuqori darajadagi tafakkur faolligini talab etadi.

Bunday murakkab adabiy materialni an'anaviy tushuntirish, izohlash yoki tayyor xulosalar berish asosida o'rganish o'quvchining fikrlash faolligini cheklab qo'yishi mumkin.

Shu nuqtayi nazardan, "Abulfayzxon" fojiasini o'rganishda muammoli ta'lim texnologiyasidan foydalanish pedagogik jihatdan samarali yondashuvlardan biri sanaladi [2]. Muammoli ta'lim o'quvchini tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki muammoni anglovchi, savol qo'yuvchi va xulosaga mustaqil keluvchi subyekt sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Dramatik asarlarga xos bo'lgan ziddiyat, qarama-qarshilik va konfliktlar muammoli vaziyat yaratish uchun qulay didaktik imkoniyatlar beradi.

"Abulfayzxon" fojiasidagi tarixiy shaxs obraziga berilgan baho, davlat va shaxs munosabatlari, siyosiy zaiflikning jamiyat taqdiriga ta'siri kabi masalalar o'quvchilarni bahs-munozaraga, tahlil va xulosaga undaydi [3]. Muammoli savollar asosida tashkil etilgan dars jarayoni o'quvchilarda tarixiy tafakkur, tanqidiy munosabat va badiiy tahlil ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shu bois mazkur maqolada Abdurauf Fitratning "Abulfayzxon" fojiasini o'rganishda muammoli ta'lim texnologiyasidan foydalanishning nazariy asoslari va amaliy imkoniyatlarini tahlil qilish, ushbu yondashuvning adabiy ta'lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyatini ilmiy jihatdan yoritish maqsad qilib qo'yildi.

Muammoli ta'lim texnologiyasining nazariy asoslari

Muammoli ta'lim texnologiyasi o'quvchilarni tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki muammoni mustaqil hal qiluvchi subyekt sifatida shakllantirishga qaratilgan [4]. Ushbu texnologiyaning asosiy mohiyati ta'lim jarayonida muammoli vaziyat yaratish, savollar orqali fikrlash jarayonini faollashtirish va xulosaga o'quvchining o'zi kelishiga imkon berishdan iborat.

Muammoli ta'lim quyidagi pedagogik vazifalarni amalga oshirishga xizmat qiladi:

- tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish;
- sabab–oqibat munosabatlarini aniqlashga o'rgatish;
- bilimlarni amaliy va ijodiy qo'llash ko'nikmasini shakllantirish;
- o'quvchining shaxsiy pozitsiyasini yuzaga chiqarish.

Adabiy ta'lim jarayonida muammoli ta'lim texnologiyasi, ayniqsa, dramatik asarlarni o'rganishda samarali hisoblanadi. Chunki drama janri konfliktga, qarama-qarshi kuchlar to'qnashuviga va muallif pozitsiyasining bilvosita ifodalanishiga asoslanadi.

"Abulfayzxon" fojiasining g'oyaviy-badiiy xususiyatlari [5]

"Abulfayzxon" fojiasi tarixiy voqealar asosida yaratilgan bo'lib, Buxoro xonligi inqirozi, hukmdor shaxsining zaifligi va siyosiy beqarorlik masalalarini

yoritadi. Fitrat asarda tarixiy shaxs obrazini ideallashtirmaydi, balki uni murakkab, ichki ziddiyatlarga ega dramatik qahramon sifatida tasvirlaydi.

Asarning asosiy g'oyaviy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- hokimiyat va mas'uliyat o'rtasidagi muvozanat muammosi;
- shaxsiy manfaat va davlat taqdiri o'rtasidagi ziddiyat;
- tarixiy tanazzul sabablarini badiiy talqin etish;
- jamiyat taraqqiyotida ongli rahbarlikning o'rni.

Mazkur g'oyalar o'quvchilar tomonidan tayyor xulosa sifatida emas, balki muammoli savollar va vaziyatlar orqali anglatilgandagina samarali o'zlashtiriladi [6].

Asarni o'rganishda muammoli vaziyat yaratish yo'llari

Abdurauf Fitratning "Abulfayzxon" fojiasini o'rganishda muammoli ta'lim texnologiyasidan foydalanish dars jarayonini faollashtirish, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda asarning g'oyaviy-badiiy mohiyatini chuqur anglashga xizmat qiladi [7]. Mazkur texnologiya darsning turli bosqichlarida muammoli vaziyatlar yaratish orqali amalga oshiriladi.

Avvalo, darsni muammoli savollar asosida tashkil etish muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi dars boshidayoq o'quvchilarni fikrlashga undovchi savollarni qo'yadi. Jumladan, Abulfayzxonning davlatni saqlab qola olmaslik sabablarini aniqlash, hukmdorning shaxsiy zaifligi tarixiy tanazzulga qanchalik ta'sir ko'rsatganini baholash yoki muallifning Abulfayzxon obraziga munosabatini aniqlashga qaratilgan savollar o'quvchilarni faol mushohadaga jalb etadi. Ushbu savollar dars davomida izchil tahlil qilinib, yakunda umumlashtirilgan xulosaga kelinadi [8]. Natijada o'quvchi tayyor fikrni emas, balki o'z mulohazalarini shakllantiradi.

Keyingi bosqichda muammoli vaziyatlar asosida sahna tahlilini tashkil etish samarali hisoblanadi. Asardagi muhim dramatik sahnalar tanlab olinib, o'quvchilarga shartli vaziyat taklif etiladi. Masalan, Abulfayzxon o'rnida bo'lgan taqdirda qanday qaror qabul qilinishi mumkinligi haqidagi savol o'quvchini tarixiy sharoitni hisobga olgan holda fikr yuritishga majbur qiladi. Bunday yondashuv o'quvchilarda empatiya, tarixiy tafakkur va sabab-oqibat munosabatlarini tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, bahs-munozara va guruhli ishlar muammoli ta'lim texnologiyasining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. O'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, Abulfayzxon obraziga turli nuqtayi nazardan baho beradilar. Bir guruh uni fojeiy qahramon sifatida talqin qilsa, boshqa guruh siyosiy ojiz hukmdor sifatida baholaydi. Guruhlar o'z pozitsiyalarini asardan keltirilgan dalillar asosida himoya qiladilar. Mazkur usul o'quvchilarda dalillash, mantiqiy asoslash va nutqiy kompetensiyalarni shakllantirish bilan birga, tanqidiy fikrlashni ham rivojlantiradi.

Umuman olganda, muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan bunday darslar “Abulfayzxon” fojiasini chuqurroq o‘zlashtirishga, asardagi tarixiy va badiiy g‘oyalarni ongli ravishda anglashga hamda o‘quvchining shaxsiy pozitsiyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Muammoli ta’limning ta’limiy va tarbiyaviy samarasi

Muammoli ta’lim texnologiyasi asosida “Abulfayzxon” fojiasini o‘rganish quyidagi natijalarga olib keladi:

- o‘quvchilarning badiiy matnni chuqur tahlil qilish malakasi rivojlanadi;
- tarixiy voqelikka tanqidiy munosabat shakllanadi;
- muallif g‘oyasini mustaqil aniqlash ko‘nikmasi hosil bo‘ladi;
- shaxsiy fikr va xulosani erkin ifodalash qobiliyati kuchayadi.

Shuningdek, mazkur texnologiya o‘quvchilarda fuqarolik mas’uliyati, tarixiy xotira va milliy ongni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Abdurauf Fitratning “Abulfayzxon” fojiasini muammoli ta’lim texnologiyasi asosida o‘rganish adabiy ta’lim jarayonida samaradorlikni oshirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik yondashuvlardan biri ekanligini ko‘rsatadi. Mazkur texnologiya o‘quvchini tayyor bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki badiiy asar mohiyatini mustaqil tahlil qiluvchi, baholovchi va xulosa chiqaruvchi faol subyekt sifatida shakllantirish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, muammoli savollar, vaziyatli topshiriqlar hamda bahs-munozaraga asoslangan guruhli ishlar orqali tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning asarga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularning tarixiy tafakkuri va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi. Ayniqsa, dramatik asarga xos bo‘lgan konflikt, qarama-qarshilik va fojeaviy holatlar muammoli vaziyat yaratish uchun qulay didaktik asos bo‘lib xizmat qiladi. Bu esa “Abulfayzxon” fojiasidagi tarixiy shaxs obrazi, davlat va jamiyat munosabatlari, siyosiy mas’uliyat masalalarini chuqurroq anglashga imkon yaratadi.

Muammoli ta’lim texnologiyasi asosida olib borilgan tahlil jarayonida o‘quvchilar Abulfayzxon obraziga turli nuqtayi nazardan yondashib, muallif g‘oyasini dalillar asosida izohlashga harakat qiladilar. Natijada ularning nutqiy kompetensiyasi, mantiqiy asoslash va dalillash ko‘nikmalari shakllanadi. Bu esa adabiy ta’limning nafaqat bilim berish, balki tarbiyaviy va rivojlantiruvchi vazifalarini ham samarali amalga oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, mazkur yondashuv o‘quvchilarda tarixiy voqelikka befarq bo‘lmaslik, shaxsiy mas’uliyat, davlat va jamiyat taqdiriga ongli munosabat bildirish kabi ijtimoiy-axloqiy sifatlarni rivojlantirishga ham yordam beradi. Fitrat dramatik

merosini muammoli ta'lim asosida o'rganish yosh avlodni milliy tarix va madaniy merosni chuqur anglashga yo'naltiradi.

Xulosa qilib aytganda, Abdurauf Fitratning "Abulfayzxon" fojiasini o'rganishda muammoli ta'lim texnologiyasidan foydalanish adabiy ta'lim samaradorligini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va badiiy tafakkurini rivojlantiradi hamda dramatik asarlarni o'rganishda zamonaviy metodik yondashuv sifatida keng tatbiq etish imkoniyatiga ega ekanligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Fitrat A. Abulfayzxon: fojia. – Toshkent: Fan, 1993. – 112 b.
2. Karimov N. Jadid adabiyoti va milliy uyg'onish masalalari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2011. – 256 b.
3. Qosimov B. O'zbek dramaturgiyasi tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2015. – 320 b.
4. Yo'ldoshev J. G'. Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 192 b.
5. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar va ularni amaliyotga tatbiq etish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. – 180 b.
6. Ishmuhammedov R. J., Abduqodirov A. A. Muammoli ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2019. – 144 b.
7. Dolimov U. O'zbek adabiyotini o'qitish metodikasi. – Toshkent: Akademnashr, 2020. – 240 b.
8. Rasulov A. Jadid dramaturgiyasida tarixiy shaxs talqini. – Toshkent: Fan, 2016. – 168 b.